

نقش کارکرد خانواده در مهارت‌های ارتباطی اعضای خانواده

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۲/۳۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۳/۱۵

کد مقاله: ۴۱۵۴۲

علیرضا اریکان^۱، مهین ترابی^{۲*}، محسن جدیدی^۳

چکیده

هدف پژوهش حاضر، نقش کارکرد خانواده بر مهارت‌های ارتباطی اعضای خانواده بود. تحقیق حاضر از نظر روش پژوهش همبستگی و از لحاظ نوع هدف کاربردی بود. جامعه آماری شامل خانواده‌های مراجعه‌کننده به مراکز مشاوره شهر تهران بود. حجم نمونه در این پژوهش ۱۰۰ نفر بود که با استفاده از فرمول کوکران تعیین شدند و روش نمونه‌گیری نیز هدفمند در دسترس می‌باشد که باهماهنگی با مراکز مشاوره انجام شد. برای جمع‌آوری داده‌ها از پرسشنامه عملکرد خانواده مک مستر، و پرسشنامه الگوهای ارتباطی کریستنسن استفاده شد. ($t = 432/0$, $p < 0/01$) همچنین نتایج رگرسیون چند متغیره نشان می‌دهد ($t = 33/3$, $P < 0/01$) مهارت‌های ارتباطی ($t = 3/2$, $P < 0/01$) واجد شرایط پیش‌بینی کارکرد خانواده است. نتایج پژوهش نشان داد، بین کارکرد خانواده با مهارت‌های ارتباطی اعضای خانواده رابطه مثبت وجود دارد.

واژگان کلیدی: کارکرد خانواده، مهارت‌های ارتباطی، اعضای خانواده

۱- دکتری روانشناسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد ایلام، ایلام، ایران
۲- کارشناسی ارشد، روانشناسی عمومی، شهر قدس، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران yaskabood999@gmail.com
۳- دانشیار، گروه روان‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد شهر قدس، شهر قدس، ایران

۱- مقدمه

محیط و یا کارکرد خانواده، ابتدایی‌ترین و مهم‌ترین عامل محیطی است که در شکل‌گیری و یا حفظ اختلالات اضطرابی نقش دارد (تولوشاماس^۱، ۲۰۱۸). ویژگی مهم نظریات بین فردی خانواده در این نکته نهفته است که توجه زیادی به آسیب‌های روانی درون فردی اعضای خانواده ندارند، بلکه بخش اعظم توجه خود را به کارکردهای بین فردی اعضای خانواده که باعث شکل‌گیری رفتارهای ناکارآمد می‌شود معطوف است (ژانگ^۲، ۲۰۲۳). مهارت‌های ارتباطی به‌منزله آن دسته از مهارت‌هایی هستند که به‌واسطه آن‌ها افراد می‌توانند درگیر تعامل‌های بین فردی و فرایند ارتباط شوند؛ یعنی فرایندی که افراد در طی آن، اطلاعات، افکار و احساس‌های خود را از طریق مبادله کلامی و غیرکلامی با یکدیگر در میان می‌گذارند (مردانی و طباطبایی نژاد، ۱۴۰۱).

کارکرد خانواده به‌عنوان راهکارهایی تعریف می‌شود که اعضای خانواده برای تعامل، واکنش و رفتار با یکدیگر برمی‌گزینند و متغیرهایی همچون سبک‌های ارتباطی، سنت‌ها، نقش‌ها، مرزها، میزان نفوذپذیری، انعطاف‌پذیری، انطباق و تاب‌آوری را در برمی‌گیرد (مکا^۳، ۲۰۲۳). یکی از معروف‌ترین مدل‌هایی که در حوزه کارکرد خانواده وجود دارد، مدل کارکرد خانواده مک مستر^۴ می‌باشد که بر اساس رویکرد سیستم‌های خانواده طراحی شده است. این مدل در اوایل دهه ۱۹۶۰ توسط اپستین، بی شاپ و لوین در دانشگاه مک مستر شکل گرفت (اسلانیکووا^۵، ۲۰۱۴). مدل مک مستر تمام جنبه‌های کارکرد خانواده را پوشش نمی‌دهد، با این حال بر جنبه‌هایی از کارکرد خانواده تأکید دارد که بیشترین تأثیر را بر سلامت عاطفی (هیجانی) و جسمانی و یا مشکلات اعضای خانواده دارند (قربانی و گل‌پور، ۱۴۰۱). بر اساس این مدل، کارکرد اصلی خانواده عبارت از فراهم آوردن زمینه‌ای برای رشد اجتماعی، روان‌شناختی و زیست‌شناختی اعضای خانواده و حفظ آن‌ها از آسیب‌های گوناگون است (نوروزی و نوایی‌نژاد، ۱۴۰۰).

مهارت‌های ارتباطی نیز در میزان استرس و اضطراب افراد تأثیرگذار است. الینوود و راسکین در طی تحقیقی به این نتیجه رسیدند که آموزش مهارت‌های ارتباطی در کاهش اضطراب، افزایش مهارت‌های حل مسئله، افزایش اعتمادبه‌نفس و بهبود بخشیدن تعامل‌های اجتماعی دانش‌آموزان مؤثر بوده است (تامپسون^۶، ۲۰۱۸). مهارت‌های ارتباطی به‌عنوان توانایی مؤثر و کارآمد با دیگران که منجر به بروز پاسخ می‌شود تعریف شده است (زارع؛ ا؛ خادمی و یاراحمدیان، ۱۳۹۳). این مهارت‌ها مشتمل بر مهارت‌های فرعی یا خرده مهارت‌های مربوط به "درک پیام‌های کلامی و غیرکلامی"، "نظم دهی به هیجان‌ها"، "گوش دادن"، "بینش نسبت به فرایند ارتباط" و "قاطعیت در ارتباط" است که اساس مهارت‌های ارتباطی را تشکیل می‌دهند. این مهارت‌ها از چنان اهمیتی برخوردارند که نارسایی آن‌ها با احساس تهایی، اضطراب اجتماعی، ناسازگاری اجتماعی، افسردگی، عزت‌نفس پایین و عدم موفقیت‌های شغلی و تحصیلی همراه می‌باشد (هانگ^۷، ۲۰۲۲).

درواقع مهارت‌های ارتباطی به رفتارهایی اطلاق می‌شود که به فرد کمک می‌کند عواطف و نیازهای خود را به‌درستی بیان کند و به اهداف بین فردی دست یابد. این مهارت‌ها شامل مواردی است که در ذیل به آن‌ها پرداخته می‌گردد (پور جعفری، ۱۴۰۰). مرور پژوهش‌های حوزه کارکرد خانواده، مهارت‌های ارتباطی نشان می‌دهد که این دو متغیرها با تنش‌های روانی همراه است. حال پرسشی که مطرح می‌شود این است که آیا کارکرد خانواده در مهارت‌های ارتباطی نقش است؟

۲- روش‌شناسی

پژوهش حاضر توصیفی از نوع همبستگی می‌باشد. جامعه آماری در پژوهش حاضر شامل مراجعین به مراکز مشاوره خانواده شهر تهران (مرکز مشاوره ذهن پویا) بود. حجم نمونه در این پژوهش ۱۰۰ نفر بود که با استفاده از فرمول گرین تعیین شد. روش نمونه‌گیری در پژوهش حاضر نمونه‌گیری هدفمند و در دسترس است که باهماهنگی با مرکز مشاوره انجام شد. به‌تمامی شرکت‌کنندگان در این آزمون توضیحات لازم برای محرمانه بودن سؤالات داده می‌شود.

ملاک ورود: - مراجعین به مرکز مشاوره ذهن پویا شهر تهران - سن بین ۲۰-۳۵ سال

ملاک خروج: - کسانی که تمایل به همکاری ندارند.

ابزار مورد استفاده در این پژوهش پرسشنامه بود که شامل (۱) پرسشنامه عملکرد خانواده مک مستر ۱۹۶۰: یکی از مدل‌هایی که در زمینه کارکرد خانواده ارائه شده است مدل کارکرد خانواده مک مستر است که در سال ۱۹۶۰ میلادی توسط اپستین، بیشاپ و

1 Tolou-Shams, M
2 Zhang, Y
3 Meca, A
4 McMaster Model of Family Functioning (MMFF)
5 Slanbekova, G
6 Thompson, E
7 Huang, Z

لوین در دانشگاه مک ماستر ارائه شد. این مدل مبتنی بر رویکرد سیستمی می‌باشد که ساختار، سازمان و الگوی تبادل واحد زناشویی را توصیف می‌کند. این مدل ابعاد مهمی از کارکرد خانواده را که اغلب نمود بالینی پیدا می‌کنند مدنظر قرار می‌دهد. این مدل شش بعد از زندگی خانوادگی را مورد ارزیابی قرار می‌دهد که عبارت‌اند از: حل مسأله، ارتباطات، نقش‌ها، پاسخگویی عاطفی، درگیری عاطفی و کنترل رفتاری. ابزار سنجش خانواده مک ماستر نیز توسط همین افراد یعنی اپستاین، بالدوین و بیشاپ بر پایه مدل مک ماستر تهیه شده است.

این پرسشنامه ۶۰ سؤال دارد و شش بعد از عملکرد خانواده را مشخص می‌کند. در این پرسشنامه علاوه بر شش خرده مقیاس یک مقیاس دیگر هم وجود دارد که عملکرد عمومی خانواده را می‌سنجد. بررسی‌های کیانی (۱۳۸۵) از ایران بیانگر آن است که این آزمون از اعتبار و روایی قابل قبولی برخوردار است. میلن ضریب آلفای ۰/۸۸ را برای نمره کلی آزمون گزارش کرده‌اند. همچنین جهت سنجش روایی بین نمره کل آزمون با خرده مقیاس‌ها روایی همگرایی مثبت معنادار به دست آمده است. (۲) پرسشنامه الگوهای ارتباطی کریستنسن و سالووی (۱۹۸۴): این پرسشنامه را کریستنسن و سالووی (۱۹۸۴) در دانشگاه کالیفرنیا را به منظور بررسی الگوهای ارتباطی متقابل زوجین طراحی نمودند. این پرسشنامه ۳۵ سؤال دارد و در یک مقیاس نه درجه‌ای از اصلاً امکان ندارد (۱) تا خیلی امکان دارد (۹) درجه‌بندی شده است.

این پرسشنامه رفتارهای همسران را در طول سه مرحله از تعارض زناشویی شرح داده است. این مراحل عبارت‌اند از: ۱- زمانی که در روابط زوجین مشکل ایجاد می‌شود این مرحله دارای ۴ سؤال است که پاسخ هر یک در مقیاس ۹ نقطه‌ای درجه‌بندی شده است. ۲- در مدت زمانی که درباره مشکل ارتباطی بحث می‌شود، این مرحله دارای ۱۸ سؤال است و ۳- بعد از بحث راجع به مشکل ارتباطی که این قسمت از ۱۳ سؤال تشکیل شده است. پرسش‌نامه دارای سه خرده مقیاس است مقیاس ارتباط سازنده متقابل، مقیاس اجتنابی متقابل، مقیاس ارتباط توقع / کناره‌گیری. خرده مقیاس توقع / کناره‌گیری. از دو قسمت تشکیل شده است: مرد متوقع / کناره‌گیر زن و زن متوقع / کناره‌گیر مرد. تحقیقاتی که از این پرسش‌نامه استفاده نمودند، روایی و پایایی قابل قبولی را در مورد خرده مقیاس‌های مختلف آن نشان داده‌اند.

کریستنسن و سالووی (۱۹۹۱) روایی سه خرده مقیاس این پرسش‌نامه را برآورد نمودند. در این مطالعه که در آن سه گروه از زوجین درمانده، غیر درمانده و در حال طلاق باهم مقایسه شدند؛ خرده مقیاس سازنده متقابل توانست بین هر سه گروه تمیز قائل شود، در حالی که خرده مقیاس‌های ارتباطی اجتناب متقابل و توقع / کناره‌گیری توانستند بین زوج‌های درمانده و غیر درمانده تفکیک قائل شوند (رسولی، ۱۳۸۰). نتایج پایایی کریستنسن و هیوی (۱۹۹۰) و هیوی و همکارانش (۱۹۹۳) بر روی آزمودنی‌های آمریکایی شباهت بسیاری با کار بتمن و همکارانش (۱۹۹۸) بر روی آزمودنی‌های سوئسی و آلمانی دارد. آلفای کرونباخ به دست آمده در پژوهش‌های این محققان بر روی ۵ مقیاس پرسشنامه الگوهای ارتباطی از ۰/۴۴ تا ۰/۸۵ گزارش شده است که نتایج رضایت‌بخشی است. علاوه بر این نتایج پایایی بتمن و همکارانش (۱۹۹۶) بر روی آزمودنی‌های سوئسی و آلمانی نیز رضایت‌بخش است.

آلفای کرونباخ به دست آمده در پژوهش این محققان بر روی مقیاس سازنده متقابل، بین ۰/۷۴ تا ۰/۷۸ گزارش شده است. (عبادت پور، ۱۳۷۹). برای تجزیه و تحلیل داده‌های پژوهش از روش‌های آمار توصیفی و آمار استنباطی استفاده شد. بخش آمار توصیفی: در این بخش از روش‌های آمار توصیفی شامل فراوانی و درصد فراوانی، میانگین و انحراف معیار برای توصیف ویژگی‌های جمعیت شناختی آزمودنی‌ها و متغیرهای پژوهش استفاده شد. بخش آمار استنباطی: با توجه به روش پژوهش، از همبستگی پیرسون و رگرسیون گام‌به‌گام، به عنوان آزمون مناسب جهت تحلیل استنباطی داده‌ها مورد استفاده قرار گرفت. داده‌ها توسط نرم‌افزار SPSS24 مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

۳- یافته‌ها

در بخش آمار استنباطی، به منظور بررسی پیش‌بینی نقش کارکرد خانواده در مهارت‌های ارتباطی، در فرآیند بررسی فرضیه‌ها از روش‌های ضریب همبستگی پیرسون و تحلیل رگرسیون خطی چندگانه به روش گام‌به‌گام استفاده شده است.

فرضیه اول: کارکرد خانواده قادر به پیش‌بینی مهارت‌های ارتباطی است.

جدول ۱: نتایج ضریب همبستگی

مدل	R	R2	نجدیل شده R2	SE	F	p
اینتر	۰/۴۳۲	۰/۱۱۹	۰/۱۰۶	۱/۱	۹/۸	۰/۰۰۱

نتیجه ضریب همبستگی جدول ۴-۵ نشان می‌دهد که بین کارکرد خانواده با مهارت‌های ارتباطی اعضا خانواده، رابطه معناداری وجود دارد ($p < 0/01$ ، $r = 0/432$).

جدول ۲: نتایج رگرسیون چند متغیره و معادله رگرسیونی

متغیر	ضریب بتا	خطای معیار	ضریب B	مقدار t	سطح معنی‌داری
ضریب ثابت	۲/۳	۰/۳		۶/۵	۰/۰۰۱
مهارت‌های ارتباطی	۰/۱۶۱	۰/۰۷	۰/۱۸	۲/۳	۰/۰۰۱

نتایج رگرسیون چند متغیره جدول ۴-۶ نشان می‌دهد: $(t=3/33, P<0/01)$ مهارت‌های ارتباطی $(t=2/3, P<0/01)$ واجد شرایط پیش‌بینی کارکرد خانواده است. بنابراین بر اساس داده‌های جدول ۴-۶ معادله رگرسیون به شرح زیر است.

$$Y=a+B1X1+B2X2$$

$$\text{کارکرد خانواده} = (\text{خلاقیت معلمان } 0/238) + (\text{یادگیری سازمانی } 0/161)$$

با توجه به شواهد فوق، فرضیه تحقیق مورد تأیید قرار می‌گیرد.

۴- بحث

در مقایسه تطبیقی در زمینه فرضیه پژوهش، یافته‌های این پژوهش از نتایج پژوهش محققین داخلی و خارجی مانند نتایج پژوهش پور جعفری (۱۴۰۰)، زارع و همکاران (۱۳۹۳)، ژانگ (۲۰۲۳)، بالاتر است. مکا (۲۰۲۳) همخوانی داشته و با یافته‌های آن‌ها انطباق دارد.

نتایج پژوهش پور جعفری (۱۴۰۰) با عنوان نقش کارکرد خانواده، احساس تنهایی و مهارت ارتباطی در پیش‌بینی اعتیاد به هرزه‌نگاری در بین دانشجویان نشان داد که میزان تأثیر کارکرد خانواده بر اعتیاد به هرزه‌نگاری دانشجویان برابر $0/340$ ، احساس تنهایی برابر $0/171$ و میزان تأثیر مهارت‌های ارتباطی بر اعتیاد به هرزه‌نگاری دانشجویان برابر $0/321$ بود $(P<0/05)$. عملکرد خانواده جنبه مهم محیط خانوادگی است که سلامت جسمانی، اجتماعی و هیجانی کودکان را تحت تأثیر قرار می‌دهد. آنچه در خانواده اتفاق می‌افتد و همچنین چگونگی عملکرد آن، می‌تواند عامل کلیدی در ایجاد انعطاف‌پذیری و کاهش خطرات فعلی و آینده مرتبط با رویدادهای ناگوار و شرایط نامناسب باشد.

نتایج پژوهش زارع و همکاران (۱۳۹۳) با عنوان نقش مهارت‌های زندگی والدین در کارکرد خانواده و عملکرد تحصیلی فرزندان نشان داد که میان میزان برخورداری والدین از مهارت‌های زندگی، کارکرد خانواده و خرده مقیاس‌های آن (توانایی حل مسئله، ارتباط، نقش‌ها، کنش عاطفی، آمیختگی عاطفی و کنترل رفتار) همبستگی معنادار وجود دارد $(p<0/05)$. نتایج تحلیل رگرسیون نیز نشان می‌دهد که مهارت‌های زندگی والدین پیش‌بینی کننده کارکرد خانواده است. از دیگر یافته‌های پژوهش این بوده است که به لحاظ آماری میان میانگین نمرات درسی فرزندان و نمره مهارت‌های زندگی پدران همبستگی وجود دارد، اما میان میانگین نمرات درسی فرزندان و نمره مهارت‌های زندگی مادران همبستگی وجود ندارد. با توجه به نتایج پژوهش ضروری است که برای حفظ سلامت جامعه و بهبود کارکرد خانواده، زمینه را برای بهره‌مند کردن والدین از مهارت‌های زندگی فراهم کرد و آموزش مهارت‌های زندگی را به‌صورت جدی‌تر و سازمان‌یافته‌تر در همه مؤسسات و سازمان‌ها به اجرا درآورد. ژانگ (۲۰۲۳) در مطالعه خود نشان داد که رابطه‌ی کارکرد خانواده با دل‌زدگی زناشویی معکوس و معنادار می‌باشد.

در این میان متغیر کارکرد خانواده و مؤلفه‌های حل مشکل، کنترل رفتار و عملکرد کلی از کارکرد خانواده عوامل اصلی در تبیین واریانس دل‌زدگی زناشویی هستند و $0/48$ از واریانس و تغییرات دل‌زدگی زناشویی را تبیین می‌کنند. یافته‌های این پژوهش مؤید این است که هر چه زوجین دارای کارکرد خانواده در سطح بالاتری باشد احتمال عدم دل‌زدگی زناشویی بالاتر است. مکا (۲۰۲۳) در مطالعه خود نشان داد که بین سبک فرزند پروری والدین و مشکلات رفتاری کودکان رابطه وجود دارد و همچنین بین سبک فرزند پروری والدین و کارکرد خانواده رابطه وجود دارد و همچنین سبک فرزند پروری و کارکرد خانواده پیش‌بینی کننده مشکلات رفتاری کودکان است.

۵- نتیجه‌گیری

در تبیین یافته‌ها می‌توان گفت، خانواده به‌عنوان یک سیستم اجتماعی- فرهنگی تلقی می‌شود که در کنار همه‌ی خصوصیات دیگرش، دارای مجموعه‌ای از قواعد است و هر یک از اعضایش نیز نقش خاصی دارند. مهم‌ترین کارکردهای خانواده عبارت‌اند از کارکرد زیستی، کارکرد تربیتی، کارکرد فرهنگی و کارکرد اجتماعی می‌باشد. خانواده به‌عنوان یک سیستم زنده به مبادله اطلاعات و انرژی با محیط خارج می‌پردازد. نوسان‌ها، خواه بیرونی یا درونی، طبعاً واکنش‌هایی به دنبال دارند که سیستم را به حالت پایدار قبلی خود باز می‌گردانند. اما وقتی این نوسان‌ها شدت یابند، ممکن است موجب بروز بحران در خانواده مانند استرس و اضطراب شوند که این تغییر و تحول منجر به پیدایش سطوح متفاوتی از کارکرد می‌گردد و بدین ترتیب امکان مقابله را فراهم می‌آورد. خانواده‌ای که در آن بین اعضا هماهنگی و برونی‌سازی متقابل اعضا با نیازهای یکدیگر، مرزهای روشن و منعطف،

قدرت حل تعارض و ایجاد تغییر مناسب با چرخه حیات خانواده وجود دارد می‌تواند سبب کاهش تعارضات و اضطراب گردد. در نهایت پیشنهاد می‌شود با توجه به نتایج فرضیه پژوهش در پژوهش‌های آتی ویژگی‌های شخصیتی خانواده نیز مورد پژوهش و بررسی قرار گیرد و نتایج آن با نتایج پژوهش حاضر مقایسه گردد. تشکر و قدردانی: بدین وسیله از تمامی عزیزانی که با ما نهایت همکاری را داشتند، تقدیر و تشکر می‌کنیم.

منابع

۱. پور جعفری، م. (۱۴۰۰). نقش کارکرد خانواده، احساس تنهایی و مهارت ارتباطی در پیش‌بینی اعتیاد به هرزه‌نگاری در بین دانشجویان، فصلنامه ایده‌های نوین روانشناسی، دوره: ۸، شماره: ۱۲.
۲. زارع؛ ا؛ خادمی، م؛ یاراحمدیان، ن. (۱۳۹۳). نقش مهارت‌های زندگی والدین در کارکرد خانواده و عملکرد تحصیلی فرزندان، خانواده و پژوهش، دوره ۵، شماره ۲۴.
۳. قربانی، ه؛ گل‌پور، ر. (۱۴۰۱). بررسی رابطه کارکرد خانواده و الگوی تعامل خانواده با خود ناتوان‌سازی در مراجعین به مراکز مشاوره شهر گرگان، دستاوردهای نوین در مطالعات علوم انسانی، سال پنجم، شماره ۵۱.
۴. مردانی، م؛ طباطبایی‌نژاد، ف. (۱۴۰۱). اثربخشی درمان سیستمی بوئن بر کارکرد خانواده، دلبستگی هیجانی و تعهد زناشویی زنان متقاضی طلاق مراجعه کننده به دادگاه های شهر اصفهان، مطالعات روانشناسی و علوم تربیتی، شماره ۳۷.
۵. نوروزی، س؛ نوابی‌نژاد، ش. (۱۴۰۰). نقش پیش‌بینی کنندگی کارکرد خانواده در دلزدگی زناشویی زنان متأهل شهر تهران، پیشرفت های نوین در روانشناسی، علوم تربیتی و آموزش و پرورش، شماره ۳۶.
6. Huang, Z. (2022). Family function and life satisfaction of postgraduate medical students during the COVID-19 pandemic: the mediating role of meaning in life and depression. *Heliyon*. April.
7. Meca, A. (2023). The role of family cultural values in adolescent health and psychosocial functioning. *Encyclopedia of Child and Adolescent Health*. February.
8. Slanbekova, G. (2014). Ethno cultural Differences in Role Functioning of the Family System. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*. February.
9. Thompson, E. (2018). Family functioning moderates the impact of psychosis-risk symptoms on social and role functioning. *Research*. September.
10. Tolou-Shams, M. (2018). The role of family functioning in parenting practices of court-involved youth. *Journal of Adolescence*. February.
11. Zhang, Y. (2023). Interleukin-2 family cytokines: An overview of genes, expression, signaling and functional roles in teleost. *Developmental & Comparative Immunology*. January)

ISSN: 2645-4475

فصلنامه مطالعات کارپردی در
علوم اجتماعی و جامعه‌شناسی

سال هفتم، شماره ۲ (پیاپی: ۲۹)، تابستان ۱۴۰۳